

00YR00158

SKUP 1999 – 47

Prosjekt: Med rett til å bombe
Medarbeider: Per Anders Johansen og Halvor Hegtun
Publikasjon: Aftenposten
Publisert: Mars – juni 1999
Medium: Avis
Tema: Krig

METODERAPPORT:

KOSOVO-PROSJEKTET/MED RETT TIL Å BOMBE

AV:
Per Anders Johansen
Halvor Hegtun
Aftenposten
Politisk redaksjon

Publisert i Aftenposten 27.3, 14.4., 17. 4., 10.6., 13.6., 14.6., 16.6.-1999.

1. INNLEDNING

25. mars startet NATOs flyoperasjon mot Serbia. For første gang siden 1945 var norske militære styrker deltagere i en krig. Etter flere måneder med politiske forhandlinger, opptrapping av krigføringen i Kosovo og grove overtramp mot sivile, besluttet NATO å innlede flyangrep mot mål i både Serbia og Kosovo.

Konflikten i Kosovo og den påfølgende krigen var en av de viktigste utenrikspolitiske begivenhetene på 90-tallet, og satt naturligvis et meget stort preg på norske aviser og andre medier i 1999. Det meste av dekningen ble dominert av de dramatiske hendelsene rundt NATOs bombing av Serbia.

Hensikten med denne metoderapporten er å vise hvordan bruk av tradisjonelle gravemetoder også kan være et viktig bidrag til redaksjonenes dekning av store internasjonale hendelser.

"Kosovo-prosjektet" til Aftenpostens politiske redaksjon ved journalist Per Anders Johansen besto i systematisk graving i arkivene til fire forskjellige departementer, Forsvarsdepartementet, Utenriksdepartementet, Justisdepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet. Gjennomgangen av flere tusen dokumenter og postlister resulterte også i en rekke nyhetssaker. Sakene satt fokus på flere andre sider ved Kosovo-krigen, enn det som kom frem i pressekonferansene fra Regjeringskvartalet, NATO-hovedkvarteret i Brussel og krigskueplassen i Kosovo.

I en av artiklene, "Med rett til å bombe" gikk journalistene Per Anders Johansen og Halvor Hegtun inn i den politiske prosessen som førte frem til at Norge for første gang på over 50 år ble trukket inn i en krig på europeisk jord. Etter to ukers intenst gravearbeid og intervjuer med politikere, byråkrater og regjeringsfolk, publiserte Aftenposten 17. april en større artikkel, som analyserte den politiske prosessen som førte frem til beslutningen 8. oktober 1999 om bruk av militære virkemidler mot serberne. Artikkelen avdekket en rekke forhold som frem til da ikke var kjent. Aftenposten påviste hvordan beslutningen om at Norge skulle delta, skjedde uten skriftlige redegjørelser, uten vedtak og langt på vei uten noen debatt i det politiske miljøet i Stortinget.

Artikkelen rettet også søkelyset på de interne prosessene i Regjeringen og forvaltningen i forkant av at Norge ble trukket inn i krigen. Forholdene som kom frem, satt siden sitt preg på debatten som fulgte om Norges deltagelse i krigen, blant annet i Verdikommisjonens høring om krigen.

Gravingen i Kosovo-dokumenter resulterte også i en rekke andre saker, blant annet om sanksjonene mot Serbia og bistanden til de kosovoalbanske flyktningene. Her satt Aftenposten blant annet fokus på manglende oppfølging av våpenboikotten mot Jugoslavia, noe som førte til at store mengder våpen ble smuglet inn i regionen. Alle sakene ble gjenstand for bred oppmerksomhet.

2. KOSOVO-PROSJEKTET

Denne metoderapporten tar for seg følgende saker:

27. mars 1999:

”Følger ikke opp våpenboikotten”

Aftenposten publiserer, som første avis i verden, en intern rapport fra FNs sikkerhetsråd om våpenboikotten mot Jugoslavia. Artikkelen viser at bare ett av tre FN-land fulgte opp våpenembargoen mot Jugoslavia. Manglende håndhevelse av våpenboikotten førte til at enorme mengder våpen og ammunisjon flommet inn i både Serbia og Kosovo i forkant av krigen.

14. april 1999:

”Ikke på krigsfot”.

Etter at krigen i Kosovo hadde pågått i 20 dager, fastholder Justisdepartementet at dette ikke er krig. Ifølge en juridisk vurdering fra Justisdepartementet er de militære mannskapene ”ikke på krigsfot”, og er dermed heller ikke ansvarlige etter de militære krigstidsbestemmelser. Generaladvokat Arne Willy Dahl stiller spørsmål ved departementets forståelse, og etterlyser en avklaring. Også fulgt opp i artikkel 5.5.99 sammen med NTB.

17. april 1999:

”Med rett til å bombe”.

Artikkelen presenterer den frem til da ukjente historien om hvordan norske politikere, partier og stortingsgrupper behandlet en av de viktigste utenrikspolitiske sakene på 90-tallet.

Artikkelen tar utgangspunkt i møtet i Stortingets utvidede utenrikskomite 8. oktober 1998, hvor Stortinget sin enstemmig tilslutning til at Norge skulle delta i eventuell krigføring, og avdekket flere:

*Norge kom i krig uten at skriftlige redegjørelser eller vedtak. Selve beslutningen i Regjeringen ble omtalt under punktet ”Andre saker” i møtet i statsråd 8. oktober.

*Bare ett av de syv partiene på Stortinget behandlet formelt spørsmålet om militær maktbruk i sin stortingsgruppe.

*Artikkelen satt også fokus på den interne politiske prosessen i forkant av Regjeringens beslutning, hvor de militære nærmest ble satt på sidelinjen. En av hovedforklaringene var at informasjonen stort sett ble styrt via Utenriksdepartementet. Artikkelen ble senere fulgt opp i en rekke debattinnlegg, kronikker og analyser, og bidro dermed til debatten rundt Norges militære deltagelse i Kosovo-krigen.

30. april 1999:

”Hjelpere ber om større norsk innsats”

Flere norske hjelpeprosjekter står i fare for å bli skrinlagt. De fem største hjelpeorganisasjonene her i landet kritiserer Regjeringen for manglende bidrag til bistand i Kosovo.

10. juni 1999:

”Sommel med hjelp til Kosovo”.

To måneder etter at Regjeringen ba om 225 millioner kr. til ”akutt nødhjelp” til Kosovoflyktingene, står 39 millioner kr. fortsatt på bankkonti i Norge.

Hjelpeorganisasjonene kritiserer Regjeringen for å bruke uakseptabel lang tid på å sette i gang prosjekter med tanke på den prekære situasjonen for sivilbefolkningen.

13. juni 1999:

"Flyktningeleire neste folketomme".

To av flyktningeleirene som Norge har vært med å bygge i Albania, skulle etter planen ta imot 35 000 flyktninger. Samtidig som situasjonen var prekær i mange av de overfylte leirene nær grensen til Kosovo, ble det bygget norskfinansierte flyktningeleire som flyktningene ikke ville ha.

Arbeidet kom for sent i gang, og det ble besluttet å legge leirene til steder langt vekk fra der hvor de kosovoalbanske flyktningene ønsket å oppholde seg. En av leirene kunne ikke tas i bruk før det ble bygget en 20 kilometer lang vei frem til leirområdet.

14. juni 1999:

"Norsk nødhjelp ble søppel i Albania"

Norske kjeks beregnet på sultrammede i Afrika ble sendt til kosovoalbanske flyktningeleire, hvor tonnevis av nødrasjoner havnet på søppeldynga. Rapporter fra norske bistandsmedarbeidere i Albania til DU, som Aftenposten fikk innsyn i, viser at store mengder nødhjelpspakker rett og slett ble kastet da de kom frem.

Norge sendte 400 tonn BP-5 kjeks til leirene, som var produsert i Norge. Kjeksene var imidlertid beregnet på sterkt underernærte personer.

En del av kjeksene dukket også opp igjen da norske nødhjelpsorganisasjoner skulle kjøpe mat fra lokale matgrossister i Albania. Da fikk hjelpeorganisasjonene tilbud om å kjøpe store mengder norsk kjeks, som tidligere var blitt fraktet ned med hjelpeforsyningene.

16. juni 1999:

"Sendte røykestopp-medisin til Kosovo".

Den svake organiseringen av nødhjelpen til de kosovoalbanske flyktningene førte til at det ble sendt ned store mengder ubrukelige medisiner og annet utstyr til Makedonia og Albania.

*40 prosent av medisinene i nødhjelpslagrene viste seg ikke å være brukbare. Store mengder medisin var blant annet farlig å bruke fordi medisinene for lengst hadde gått ut på dat0.

*Til flyktningeleirene i Makedonia ble det bl.a. sendt store mengder med nikotin-inhalatorer, beregnet på folk som vil stumpe røyken. Det ble også sendt ned flere tonn kolera- og malariamedisin, som det aldri har vært bruk for i disse områdene.

En av forklaringene er bl.a. skatteregler i USA, som gir legemiddelindustrien skattelette hvis de sender medisin som uhjelp. Dermed bruker legemiddelindustrien denne typen kriser til å kvitte seg med et lagerproblem. Mye av denne medisin ville uansett måtte ha vært destruert. Artikkelen viser også hvordan elendig koordinering av bistand har ført til at nødhjelpspenger ble kastet bort.

Også en rekke andre mindre nyhetssaker ble publisert i kjølvannet av Kosovo-gravingen, bl.a. en sak om hvordan DnB fikk tillatelse fra Utenriksdepartementet til å omgå sanksjonene mot Serbia, samt en sak om hvordan Kosovo-krigen skapte alvorlige interne problemer for Norge i OSSE.

3. BAKGRUNN

Arbeidet med en systematisk oppfølging av Kosovo-relaterte saker i regjeringsapparatet og statsforvaltningen startet i midten av mars. Da krigshandlingene i Kosovo ble trappet opp, og overgrepene mot sivilbefolkningen ble intensivert, begynte journalist Per Anders Johansen i Aftenpostens politiske redaksjon regelmessig å gjennomgå/bestille/undersøke alle dokumenter i statsforvaltningen som berørte forhold knyttet til Kosovo og Jugoslavia.

En av tankene bak dette arbeidet, var at mye av informasjonen i regjeringsapparatet som berørte Kosovo-konflikten, ikke nødvendigvis ville komme frem i de vanlige informasjonskanalene, som for eks. pressemeldinger og pressekonferanser. Erfaringene fra tilsvarende internasjonale kriser har vist at informasjonstrømmen og mediakontrollen har en tendens til øke. Behovet fra statsmyndighetene for å styre og kontrollere informasjonen øker, og adgangen til kilder kan bli betydelig begrenset.

Dermed var det viktig å få etablert også andre mulige kilder i forhold til Kosovo-spørsmålet, som kunne gi alternativt stoff til avisen.

Aftenpostens tidligere erfaring med graving i statsforvaltningen hadde også vist at det ville være nødvendig å følge en slik sak over tid i flere ulike arkiver. Ved å spesialisere seg på å kreve innsyn i dokumenter knyttet til et spesielt saksfelt, ville sjansene kunne øke for å finne interessant stoff.

I følsomme politiske saker som dette, hvor viktige interesser står på spill, kan dessuten skriftlige kilder ofte vise seg å være nyttige. Det å kunne basere sin dekning også på skriftlige dokumenter, kan avisen få et nyttig supplement i en situasjon hvor de fleste muntlige kildene veier sine uttalelser på gullvekt.

4. PROBLEMSTILLINGER

De overordnede problemstillingene og målsetningene ved "Kosovo-prosjektet" var følgende:

*ved regelmessig å kreve innsyn i rapporter, analyser, brevveksling og notater hvor Regjeringens saksbehandlere utvekslet informasjon, skulle avisen fange opp problemstillinger tilknyttet Kosovo som ellers ikke ville bli belyst uten videre, og som kunne relateres til vår hjemlige politiske arena.

Rent tematisk ble prosjektet etter hvert avgrenset til følgende temaer, etter hvert som vi fikk mer oversikt over Kosovorelaterte saker:

*I de offentlige postlistene var det svært få dokumenter som belyste den politiske prosessen forut for beslutningen om at Norge skulle delta i med militære styrker i en eventuell militær operasjon i Kosovo. Heller ikke offentlige databaser med oversikt over artikler etc. hadde mye stoff om den konkrete politiske prosessen i Norge. En av hovedproblemstillingene ble derfor å undersøke denne politiske prosessen nærmere, som resulterte i at Norge var i krig for første gang siden 1945.

*Mye av brevvekslingen forut for krigsutbruddet relaterte seg til oppfølging av sanksjonene. En hovedproblemstilling ble å se nærmere på hvordan sanksjonene hadde virket.

*Etter hvert som flyktningekatastrofen i Kosovo ble et faktum, ble det en viktig journalistisk målsetning å følge opp hvordan hjelpearbeidet fungerte.

5. METODE

5.1. Graving i dokumenter/postlister

I løpet av perioden fra mars 1999 til august 1999 gikk Aftenpostens politiske redaksjon gjennom ca. 4000 journalsaker om Kosovo-spørsmål, og ba om innsyn i ca. 500 dokumenter. Ved hjelp av systemet med de elektroniske postjournalene ba journalist Per Anders Johansen systematisk om innsyn i journalførte saker om Kosovo.

Fra midten av mars søkte vi rutinemessig på alle dokumenter i postlistene som omhandlet stikkord som "Kosovo" og "Jugoslavia" og "serb". I denne perioden gikk vi igjennom ca. 5000 journalførte saker i de aktuelle departementene.

I et stort antall saker ble avisen nektet innsyn. Avslagene var så mange, at dette la en klar begrensning på arbeidet. I flere tilfeller reiste vi klagesaker, eller ba om en ny vurdering i forhold til meroffentlighet. Dette skjedde blant annet i Utenriksdepartementet.

5.2. Skriftlige kilder

Gravingen konsentrerte seg i utgangspunktet om de fire departementene som var tyngst inne i ulike Kosovo-spørsmål. Her brukte vi de elektroniske postjournalene som er tilgjengelig gjennom prosjekt elektronisk postjournal:

- a) Utenriksdepartementet: Informasjonsstrømmen mellom Norge og NATO, FN, EU og andre internasjonale aktører gikk gjennom Utenriksdepartementet.
- b) Forsvarsdepartementet: Skulle administrere det norske militære bidraget til Kosovo, og var dermed en naturlig kilde.
- c) Justisdepartementet: I de fleste saker som ruller i vårt politiske system, kommer Justisdepartementet inn på en eller annen måte. I denne forbindelse var Justisdepartementet interessant bl.a. på grunn av arbeidet i forhold til flyktningekatastrofen og håndteringen av de flyktningene som skulle til Norge. I tillegg kom Justisdepartementet inn i forbindelse med den juridiske diskusjonen knyttet til hvilken status det norske militære bidraget hadde.
- d) Kommunal- og regionaldepartementet: Departementet håndterte tilstrømningen av flyktninger fra Kosovo, og var også inne i bildet i forbindelse med at flyktningene ble hentet ut fra leirene og fraktet til Norge.

Ut over i prosjektet brukte vi også mange andre skriftlige kilder, bl.a.:

- Odin.
- Finansdepartementets hjemmeside og Internett-arkiv. Her viste det seg ofte å være lettere å finne offisielle dokumenter.
- Stortingets database.
- Atekst, Dialog og andre artikkel-databaser.
- Verdens Helseorganisasjons database med oversikt over rapporter om organisering av nødhjelpsbiand.
- hjemmesidene på Internett til en rekke organisasjoner, bla. FN, WHO, Utlendingsdirektoratet, OSSE, Forsvaret.

5.3. Muntlige kilder

I tillegg ble det benyttet en stort antall muntlige kilder underveis:

- medlemmer i Stortingets utvidede utenrikskomite.
- partigruppene på Stortinget.
- forskere på NUPI.
- lederne av de største bistandsorganisasjonene.

- norske bistandsarbeidere i Kosovo.
- representanter for WHO som besøkte Albania og Makedonia.
- saksbehandlere på Kosovo-relaterte saker i Utenriksdepartementet, Forsvarsdepartementet, Justisdepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet.

5.4. Vurdering av kildene

I løpet av arbeidet dukket det opp en rekke problemstillinger i forhold til kildene, som er verdt å drøfte nærmere:

5.4.1. De elektroniske postjournalene.

Bruken av elektroniske postlister er i dag en vanlig arbeidsmetode i de fleste større avisredaksjoner. Den vanligste bruken består i å benytte postlistene til å fange opp enkeltsaker og enkeltdokumenter, som resulterer i fortløpende saker.

Ved å avgrense søkene slik vi gjorde var det fare for at vi ikke ville fange opp en del saker. Årsaken er at en rekke dokumenter som blir stemplet unntatt offentlighet, bla pga. av sikkerhetsgradering eller taushetsbelagte opplysninger, ikke vil komme opp i slike søk.

Denne begrensningen er det i utgangspunktet vanskelig å gjøre noe med, så lenge et departement eller Regjeringen fastholder at et dokument må sikkerhetsgraderes, eller at det omtaler informasjon som er taushetsbelagt. Strategien i forhold til dette problemet var følgende:

*selv om enkeltdokumenter i en saksmappe ikke ble journalført med nødvendige stikkord som gjorde at de kom frem i de første søkene, så ville det ofte være enkeltdokumenter i saksmappen som likevel var offentlige. Dette var ofte uinteressante enkeltdokumenter. Men disse tilsynelatende innholdsløse dokumentene kunne ofte være inngangsveien til mer spennende sakskomplekser. Ved også gå videre inn de andre dokumentene i disse saksmappene, kunne vi fange opp andre saker som ikke var journalført med de stikkordene vi søkte på, men som likevel omhandlet Kosovo-relatert stoff.

Dette var særlig aktuelt i Utenriksdepartementet, som i stor grad sladder opplysninger vekk fra postlistene.

På denne måten kunne vi også be om innsyn i en rekke saker som i utgangspunktet var sladdet fullstendig, men som vi likevel viste eksisterte siden vi kjente til saksmappen.

*I tillegg ga dette oss også en annen viktig informasjon; vi fikk nemlig bedre kjennskap til alle de dokumentene vi IKKE fikk innsyn i fordi de var sladdet. Ved også å be om innsyn i slike "sladdede" saker fikk vi ofte mer informasjon om saksinnholdet, selv om dokumentet forble unntatt offentlighet. Selve prosessen med å be om innsyn/meroffentlighet/klage fører nemlig ofte til at departementet i sitt avslag påfører mer informasjon i journalen om hva slags type sak det dreier seg om. Dette kunne for eks. dreie seg om tittel på brev eller navn på avsender/mottager, som i utgangspunktet var sladdet. Dette er departementet nødt til å gjøre, blant annet for å kunne gi en begrunnelse for hvorfor man ikke kan gi innsyn.

De paragrafene som ble benyttet i avslagene kunne dessuten også bidra til å gi fylle ut bildet.

*Flere av avslagene ble fulgt opp i form av samtaler eller formelle klager til det aktuelle departement. En annen viktig fremgangsmåte var å be om innsyn i eventuelle vedlegg, som departementet ikke sendte over uten videre.

Rapporten fra FNs sikkerhetsråd om manglende oppfølging av våpenembargoen mot Jugoslavia, er et eksempel på et dokument som først fremgikk av vedleggene. Da Aftenposten første gang ba om innsyn i rapporten, fikk vi bare oversendelsebrevet fra den norske FN-

delegasjonen. Først etter å ha klaget, purret og forlangt innsyn i vedlegget, fikk avisen innsyn i rapporten.

5.4.2. De skriftlige kildene

De skriftlige dokumentene vi fikk innsyn i, var av variende kvalitet. Informasjonen i mange av dokumentene måtte bearbeides betydelig. Et eksempel på det var brevene som Utenriksdepartementet mottok fra nødhjelpskoordinatorer ute i felten.

Dette var brev skrevet av fagfolk som hadde et helt annet fokus enn oss. Mange av de mest interessante forholdene kom ofte frem langt ute i teksten. Opplysningene om at det for eksempel ble funnet norske nødhjelpspakker på søppelhaugen, og at det knapt var flyktninger til stede i to av de norskfinansierte leirene, var informasjon som fremkom i bisetninger i dokumentene.

De som hadde forfattet flere av dokumentene for hjelpeorganisasjonene var i større grad opptatt av andre problemstillinger, blant annet det å skaffe seg finansiering til nye bistandsprosjekter.

Et annet eksempel på at dokumentene ikke var like presist utformet, var rapporten fra FNs sikkerhetsråd. Mye av informasjonen her var ikke bearbeidet med tanke på offentliggjørelse, noe som gjorde det nødvendig å hente inn informasjon fra andre kilder for å forstå dokumentet bedre, blant annet artikkeldatabaser og FNs hjemmeside.

Det var et gjennomgående problem at de skriftlige kildene var svært begrenset på en rekke områder. Dette var særlig aktuelt da vi undersøkte den politiske behandlingen av Norges militære deltagelse i Kosovo. De fleste dokumentene i statsapparatet som berørte denne beslutningen, er sikkerhetsgradert. Referater og møtenotater i forbindelse med arbeidet i Stortingets utenrikskomite er også hemmelig.

Arbeidet med saken "Med rett til å bombe", som Aftenposten publiserte 17. april, ble preget av at det ikke var mulig å få innsyn i skriftlige dokumenter. Det eneste skriftlige dokumentene vi til slutt fikk, var det vi kunne lese oss til i det offentlige referatet fra møtet i statsråd 8. oktober 1998.

I denne saken ligger det fortsatt dokumenter arkivene som vil være av stor interesse, som for eksempel Forsvarssjefens tilrådning og anbefaling til forsvarsministeren om Norges militære bidrag. Det bør være en viktig journalistisk målsetning at disse dokumentene ikke blir liggende i 30 år før de blir nedgradert. Aftenposten er derfor i gang med å reise en større innsynsbegjæring for å få en vurdering av mulighetene for å nedgradere flere dokumenter i denne saken.

5.3.2 De muntlige kildene

Som tidligere redegjort for, benyttet Aftenposten en rekke forskjellige muntlige kilder. Disse kan fordeles mellom kilder i departement/regjering, Stortinget og eksterne organisasjoner. Her vil vi drøfte noen av problemstillingene som kom opp knyttet til de muntlige kildene:

a) departement/regjering.

Bruken av muntlige kilder i regjeringsapparatet knyttet til Kosovo-sakene var i utgangspunktet problematisk. Flere av de saksbehandlerne vi tok kontakt med, særlig i Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet, var i utgangspunktet ikke villige til å snakke med journalister.

En måte å få disse kildene i tale på, var å relatere samtalene direkte til dokumenter vi hadde fått, eller saker vi ønsket å få innsyn i. Selve innsynsprosessen er en praktisk fremgangsmåte å

få slike kilder i tale på. Våre innsynsbegjæringer gjorde det legitimt for saksbehandleren å ha kontakt med oss som journalister. Årsaken er at det er den enkelte saksbehandler som vurderer begjæringen i utgangspunktet. Dermed er det lite hensiktsmessig å henvise oss til en pressetalsmann eller informasjonssjef.

Det tilsynelatende nye åpenhetsklimaet i regjeringsapparatet under Bondevik-regjeringen har dessuten medført et økt fokus på at det å hemmeligholde saksinformasjon kan være uheldig for Regjeringen. Mange av saksbehandlerne vi var i kontakt med, hadde et ønske om å forklare sine avslag om innsyn mest mulig, blant annet for å unngå en formell klage fra Aftenposten. Flere saksbehandlere var forberedt på at vi ville reise klagesak dersom vi urettmessig ble nektet adgang til informasjon, og ønsket derfor å gi så mye saksinformasjon som de kunne.

Med unntak av artikkelen "Med rett til å bombe" 17. april, brukte vi ikke informasjon basert på anonyme kilder. De avsnittene i denne artikkelen som baserte seg på forholdet mellom Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet, var i stor grad basert på samtaler med byråkrater, som ikke ønsket å uttale seg. For byråkratene kunne det få alvorlige konsekvenser dersom de åpent valgte å kritisere systemet de selv var en del av.

Vi valgte likevel å ta med dette, siden den byråkratiske organiseringen og rivaliseringen mellom de to departementene og de ulike fagmiljøene i departementene, var en viktig side ved den politiske beslutningsprosessen.

b) Stortinget

"Med rett til å bombe" var den artikkelen som krevde mest arbeid sett i forhold til muntlige kilder. Fraværet av skriftlige kilder gjorde at vi ble nødt til å basere oss på det vi kunne få gjennom intervjuer.

Stortingspolitikerne var i utgangspunktet lite villige til å svare på konkrete spørsmålene knyttet til hva som hadde skjedd i forbindelse med "bombemøtet" 8. oktober 1998, hvor partiene enstemmig ga sin tilslutning til Regjeringens Kosovo-fullmakt. Møtene i den utvidede utenrikskomiteen er tradisjonelt omgitt med omfattende hjemmelighold og taushet, og er ett av de områdene hvor politiske journalister sliter mest med å få innsyn. Alle de politiske partiene brukte dette som argument for ikke å si noe om hva som faktisk ble sagt i møtet.

Den gjensidige forståelsen om konfidensialitet og diskresjon som preger Stortingets arbeid i utenrikskomiteen, er ikke bare et alvorlig kildeproblem, men reiser også problemstillinger i forholdet mellom Stortinget og Regjeringen. Stortingsrepresentantene pålegger seg selv munnkurv, og kan bli bundet av de redegjørelsene som for eksempel utenriksministeren gir. Reaksjonene da tidligere SV-leder Erik Solheim refererte fra samtaler med utenriksminister Knut Vollebæk i sin biografi, illustrerer at dette fortsatt er et tabuområde.

Vi prøvde å løse dette problemet ved å relatere spørsmålene direkte til det politiske arbeidet i partigruppene. Tanken var vi måtte formulere spørsmål som gjorde det mulig for stortingsrepresentantene å si noe om selve Kosovo-debatten, uten at de kunne skjule seg bak hemmeligholdsargumentet i komiteen.

På forhånd ble vi enige om en serie identiske spørsmål vil skulle stille til alle politikere vi snakket om. Vi spurte bl.a. om i hvilken grad Kosovo-saken ble behandlet i partigruppene, og hva slags type informasjon som ble gjort tilgjengelig for å vurdere saken.

Tausheten, og den manglende viljen til å uttale seg fra politiske hold, var så påfallende at dette etter hvert ble et hovedpoeng i saken. Flere av stortingspolitikerne måtte intervjues flere ganger før vi i det hele tatt fikk noen uttalelser vi kunne bruke.

Politikerne begrunnet sine forsiktige uttalelser med at de ikke ønsket å ha noen debatt mens krigen fortsatt pågikk i Kosovo. Men samtidig viste vår journalistiske arbeid at denne debatten heller ikke hadde skjedd tidligere i særlig grad, verken i utenrikskomiteen eller i sine partigrupper.

Den manglende viljen til å snakke om disse spørsmålene, må selvfølgelig sees i lys av situasjonen der og da. I tre uker hadde NATO-fly gjennomført daglige angrep mot mål i både Serbia og Kosovo. Krigen var et faktum, og mange av politikerne var livredde for å bli tolket dithen at de forsvarte serbernes overgrep mot sivilbefolkningen. Samtidig var krigen allerede i ferd med å bli en meget alvorlig belastning for NATO, blant annet som følge av feilbombing og intern uenighet i alliansen. De fleste norske politikerne valgte i denne situasjonen å holde hodet meget lavt. Unntaket her var SVs landsmøte, som utløste en bitter og hard diskusjon om linjen SV-leder Kristin Halvorsen hadde valgt.

c) organisasjonene.

I forbindelse med oppfølgingen av hjelpearbeidet, var det svært viktig å få kilder i tale i hjelpeorganisasjonene. Erfaringene med dette var ganske delte.

I selve hjelpeorganisasjonene var man svært forsiktige med å legge seg ut direkte med Utenriksdepartementet. Årsaken var frykten for at dette kunne føre til at de ikke fikk økonomisk støtte til sine prosjekter. Dette gjaldt særlig kritikken som ble reist i forbindelse med de første bevilgningene til nødhjelp, som ble oppfattet som altfor knappe i hjelpeorganisasjonene.

Et unntak her var medarbeiderne i Kirkens Nødhjelp, som i utgangspunktet følte at Utenriksdepartementet hadde forbigått deres prosjekter. Etter hvert som det ble mer klart at Norsk Folkehjelp ikke fikk de bevilgningene de ønsket, jo mer talevillig var enkelte av medarbeiderne.

Det var heller ikke overraskende å konstatere at hjelpearbeiderne var langt mer villig til å gi kritisk informasjon om sine konkurrenter, enn om sine egne prosjekter. De minste organisasjonene, blant annet Care International og Flyktningerådet, var gjennomgående mer frittalende enn de største organisasjonene.

Kildene i Verdens Helseorganisasjon var også meget nyttige, blant annet WHO-konsulent Kirsten Myhr. Siden hun i utgangspunktet sto utenfor det etablerte nødhjelpsapparatet, var det lettere for henne å være åpenhjertig og gi kommentarer. Myhr kom inn i bildet etter artikkelen 14. juni om norske nødrasjoner som havnet på søppeldynga i Albania. Denne artikkelen ble initiert av et av mange brev til Utenriksdepartementet fra de forskjellige bistandsmedarbeiderne, som hadde vært ute i felten. Medarbeideren fra Care, som også sto frem som en åpen kilde i artikkelen, nevnte problemet med kjeksene nærmest i en bisetning langt ute i rapporten. I arbeidet med artikkelen til 16. juni var Myhr og kildene i WTO den viktigste kilden.

6. ORGANISERING

Det løpende arbeidet knyttet til å undersøke arkivene, dokumentene og postlistene ble gjort av journalist Per Anders Johansen i Aftenpostens politiske redaksjon. De ideene og mulige sakene som kom opp, ble deretter drøftet i møtene til den politiske redaksjonen under ledelse av Håvard Narum og Solveig Ruud.

Det ble fortløpende diskutert med avdelingsledelsen om det var nødvendig å trekke inn flere journalister. Dette skjedde i forbindelse under arbeidet med artikkelen "Med rett til å bombe". Her ble journalist Halvor Hegtun med, blant annet fordi det var behov for å snakke med et så

stort antall kilder. I perioden 5. april til 16. april var Hegtun med på dette arbeidet, samt i forbindelse med oppfølgingen av denne artikkelen.

Arbeidet med prosjektet foregikk parallelt med andre arbeidsoppgaver.

De sakene som kom opp på grunnlag av dokumenter, notater og rapporter vi fikk innsyn, ble publisert fortløpende. Et unntak her var de sakene som berørte bistandsproblemene i Kosovo. Her forsøkte vi å samle sammen nok stoff, slik at vi kunne holde det gående noen dager.

I forbindelse med arbeidet med nødhjelpsaspektet ved Kosovo-krigen, ble journalist Jan Over Årsæther, tidligere medarbeider i Aftenpostens innenriksredaksjon, også trukket inn. Årsaken var at han tidligere hadde arbeidet med nødhjelpssaker om Noreps-systemet.

Underveis hadde vi også kontakt med andre medarbeidere i Aftenposten som arbeidet med Kosovo-krigen på andre områder, blant annet Brussel-korrespondent Gunnar Johnsen Jr.

Det er vanskelig å avgrense Kosovo-prosjektet rent tidsmessig, siden prosjektet resulterte i en rekke forskjellige saker over lang tid. Med unntak av hele april måned og første halvdel av juni måned, hvor prosjektet tok det meste av arbeidstiden til journalist Per Anders Johansen, foregikk gravingen parallelt med arbeidet i forhold til andre saker.

6. DRØFTING

6.1. "Med rett til å bombe"

Artikkelen "Med rett til å bombe" 17. april 1999 er på mange måter den saken i Kosovo-prosjektet som vakte flest reaksjoner. I utgangspunktet var dette en sak som det ikke var lett å arbeide med, og det var delte meninger i redaksjonen om Aftenposten hadde noe med å grave i en problemstilling som dette.

Flere stilte spørsmål ved om hvilken hensikt det hadde å bruke krefter på å analysere den politiske prosessen som skjedde i forkant av krigen her i Norge, all den tid krigen allerede var et faktum. Alle forsøk på å problematisere forhold knyttet til deltagelsen i krigen i Kosovo ble av enkelte, særlig utenfor huset, kunne dessuten bli tolket som om man var "serbervennlig".

Ett av våre argumenter for likevel å gå inn i denne saken, var at den foregående politiske prosessen i Norge langt på vei var blitt neglisjert av en samlet norsk presse. Dessuten kunne en analyse av den norske beslutningsprosessen også kunne gi interessant informasjon med tanke på å forstå den videre norske utenrikspolitiske linjen i forhold til Kosovo.

Uansett hva man mente om krigen, mente vi det burde være viktig og riktig å diskutere forskjellige sider ved den interne norske utenrikspolitiske prosessen som førte frem til den norske deltagelsen

Både Aftenposten og andre nyhetsredaksjoner hadde grunn til å ha dårlig samvittighet for hvordan denne problemstillingen var blitt dekket i norske medier i oktober året før. I et pressehistorisk perspektiv er det et stort tankekors at Regjeringens beslutning og Stortingets aksept 8. oktober ikke fikk mer dekning enn en liten notis. For oss var dette et ekstra argument for å gå nærmere inn på denne problemstillingen.

6.2. Hemmelighold

Et stort antall saker vi fikk ikke innsyn i, særlig i Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet. Begrunnelsen var som regel par. 6.1. i offentlighetsloven, og "hensynet til Rikets sikkerhet" og "forholdet til fremmede makter".

I forhold til bistandsakene, ble hemmelighold også begrunnet med at dette var en del av "den interne saksbehandlingen".

I enkelte saker valgt vi å klage på avslagene. En annen fremgangsmåte var å gå direkte på saksbehandlere, for å få dem til å vurdere meroffentlighet.

6.3. Ideer for fremtidige prosjekter

En del av problemstillingene og ideene som ble reist under Kosovo-prosjektet, har vi ennå ikke kommet til bunns i. Dette gjelder særlig den interne diskusjonen i regjeringsapparatet knyttet til den norske deltagelsen i krigen i Kosovo.

Vi har prøvd å få tidligere forsvarssjef Arne Solli til å kommentere nærmere den saksbehandlingen som foregikk i forkant av "bombevedtaket". Et sentralt spørsmål er i hvilken grad forsvarssjefen følte at han ble satt på sidelinjen, og i hvilken grad hans råd ble fulgt. En annen problemstilling som det hadde vært interessant å få utdypet mer, er hvilke militærfaglige råd som Regjeringen egentlig fikk.

Det er fortsatt også en del ubesvarte spørsmål knyttet til hva som egentlig skjedde i møtene til Stortingets utvidede utenrikskomite.

Uansett er det en stor journalistisk utfordring å bidra til at offentligheten ikke må vente i 30 år for å få innsyn i de saksdokumentene som fortsatt er sikkerhetsgradert i denne saken.

Bistandsarbeidet i Kosovo kommer ganske sikkert til å gi mange viktige og interessante oppgaver for journalister i årene fremover. Først i februar/mars 2000 må hjelpeorganisasjonene legge frem sine regnskaper for hvordan de brukte bistandsmidlene i fjor.

6.4. Problemet med å avgrense seg

En gjennomgående problemstilling i forbindelse med prosjektet, var at vi kom inn på flere ulike saker, som hver for seg kunne være verdt et eget større graveprosjekt. Både når det gjelder bistandssakene, bombesaken og sanksjonene, hadde det ideelt sett vært heldig å kunne bruke enda mer tid.

Samtidig var jeg nødt til å gjøre en avveining. Det var vanskelig å få andre deler av redaksjonen til å gå inn i disse sakene og følge dette videre. Utenriksredaksjonen hadde for eksempel mer enn nok med å følge opp de løpende hendelsene internasjonalt i forhold til Kosovokrisen. Arbeidet fikk mye preg av "solarbeid", og det var vanskelig å få andre til å gå videre på "mine" saker.

Det er alltid et spørsmål om hvor langt inn man skal grave seg i hver enkelt sak. I forbindelse med Kosovo-prosjektet prioriterte jeg i større grad "bredden" i form av flere artikler på ulike områder, noe som kan ha gått på bekostning av dybden i enkelte av sakene.

Dette problemet var dessuten en konsekvens av at prosjektet i stor grad sprang ut fra en metodisk problemstilling, nemlig prøve å bruke arkivene til å grave frem alternative og eksklusive nyhetssaker relatert til Kosovo.

Fokuset for hvilke saker vi valgte å satse på, måtte også endres underveis. Arbeidet med å grave seg ned i hvorfor sanksjonene ikke hadde virket, ble relativt raskt avbrutt, etter hvert som krigen ble trappet opp. Årsaken var at det dukket opp nye og mer preserende problemstillinger, blant annet i forhold til flyktningekatastrofen som utspant seg.

6.5. Statsrådenes pressetur

En interessant problemstilling knyttet til bistandssakene, er at disse forholdene først kom opp gjennom graving i arkiver hjemme i Norge, og ikke ble registrert av alle de norske journalistene som faktisk var innom de to norskfinansierte leirene. Da justisminister Odd Einar Dørum og kommunal- og regionalminister Odd Roger Enoksen besøkte en av leirene, hadde de med seg et stort oppbud av norske journalister. På dette tidspunktet var det knapt flyktninger i leiren i det hele tatt. Dette faktum kom ikke frem i den ellers så brede deknningen av statsrådenes Balkan-besøk.

En forklaring på dette er nok at selve besøket ga så mange andre sterke og følelsesladede inntrykk, samtidig som journalistene som deltok i besøket hadde liten tid til å sette seg inn i sakene underveis. Jeg har snakket med kollegaer i Aftenposten som var med på besøket i leiren, og de kunne fortelle at det hele skjedde under stram regi, og var over på veldig kort tid. Journalistene fikk knapt snakket med flyktninger eller ansatte mens de var der.

6.6. Hvordan selge inn sakene?

Et generelt problem når man prøver å grave frem saker på siden av nyhetsstrømmen i en sak som Kosovokonflikten, er at det er vanskelig å få gjennomslag for andre vinklinger. Det meste av Kosovodekningen i norske aviser ga seg selv fra dag til dag, alt etter hvilke hendelser og dramatiske begivenheter som fant sted.

Jeg forsøkte å løse dette ved å få sakene på trykk på andre siden enn utenrikssidene. Utenriks hadde mer enn nok av Kosovostoff. I deres perspektiv var ikke spørsmål knyttet til for eks. dårlig kontroll med bistandsmidler etc. så interessant, sammenlignet med de store verdensnyhetene. Her risikerte jeg derfor at sakene ville bli kraftig nedprioritert, noe som også hendte flere ganger.

Ved å selge sakene inn på sidene til innenriks og politisk, hadde jeg større muligheter til å få de oppslag jeg mente sakene fortjente. Til gjengjeld måtte jeg prøve å gi artiklene en mer "norsk" vinkel/inngang, både ved å vinkle sakene opp mot norske myndigheter, norske kilder og norske prosjekter.

6.7. Journalistikk i krigstid

Enkelte av sakene vi skrev, ble fanget opp i utlandet. Et pussig utslag av dette var artikkelen 14. april om Justisdepartementet, som mente bombingene i Kosovo ikke kunne defineres som "krigshandlinger". På en eller annen måte endte denne saken opp helt borte i Kina, hvor den ble gjenstand for kommentarer i store kinesiske aviser. Antageligvis ble artikkelen i Aftenposten fanget opp av den kinesiske ambassaden eller kinesiske journalister i Norden. De kinesiske avis kommentatorene brukte artikkelen til kritisere Norge og NATOs holdninger til bombingene av Serbia og Kosovo.

Dette oppdaget jeg først en måned senere, etter å ha bedt om innsyn i noen Kosovorelaterte dokumenter fra den norske ambassaden i Peking som ble sendt hjem til Utenriksdepartementet. De norske diplomatene hadde bitt seg merke i de kinesiske artiklene, og ambassaden ga uttrykk for bekymring for kritikken.

Denne historien illustrerer ett av problemene med å grave i denne typen nyheter mens det pågår en krig. De sakene man lager om et såpass følsomt tema som Kosovokrigen, blir lest med meget forskjellige øyne avhengig av hvilket syn leseren selv har på krigen. Kineserne leste vår artikkel med "sine briller", og brukte den juridiske diskusjonen i Regjeringens embedsverk til å bekrefte sine egne holdninger – og "demonisere" Norge som NATO-medlem, slik det heter i notatet fra ambassaden.

Enkelte av reaksjonene vi fikk etter artikkelen "Med rett til å bombe" bar preg av det samme. En del lesere tolket artikkelen som en kritikk av NATOs krigføring, selv om dette ikke var vårt poeng. Noen av reaksjonene gikk blant annet på at Hegtun og Johansen var "serbervennlige" siden vi tok opp problemstillingen knyttet til den manglende offentlige politiske debatten i forkant av "bombevedtaket". Mange av de positive reaksjonene vi fikk, kom dessuten fra lesere som også var kritiske til bombingene.

Vår målsetning med artikkelen var å vise at "bombevedtaket" ble gjenstand for svært liten debatt, og at Stortinget som landets viktigste politiske organ for demokratisk styring og kontroll, i praksis ikke hadde noen diskusjon på forhånd. Med unntak av SV, ble ikke

spørsmålet behandlet formelt i noen av partigruppene. I Høyre var det for eksempel partileder Jan Petersen alene som tok beslutningen.

En del av reaksjonene vi ble møtt med, er det vanskelig å gardere seg mot. Samtidig viser det hvor vanskelig det er å grave i en sak som dette, uten å risikere at de journalistiske motivene blir mistenkeliggjort.

Etter vår mening var det oppsiktsvekkende at Stortinget, som ellers blir kritisert for å bruke altfor mye tid på detaljer og småsaker, valgte å behandle en så viktig sak så overfladisk.

Mange av reaksjonene vi har fått fra stortingsrepresentanter fra flere forskjellige partier i ettertid, tyder på at Stortinget selv- i ettertankens klare lys - har kommet til det samme. Både SVs Erik Solheim og utenrikskomiteens leder Håkon Blankenborg har på vegne av Stortinget tatt selvkritikk for passivitet og "liten vilje til å diskutere sider ved krigføringen".

Også utenriksminister Knut Vollebæk har ettertid pekt på at debatten som Aftenpostens artikkel reiste i en rekke medier, har vært viktig og riktig.

6.8. "Spin off"-saker

Arbeidet med Kosovodokumentene førte også indirekte til en rekke andre saker. En av ideene som kom ut, var å se nærmere på Norges formannskap i OSSE, og hvordan det ble utført. I romjulen 1999 hadde Per Anders Johansen en større artikkel som vurderte OSSE-innsatsen. Dette artikkelen tok blant annet nærmere for seg hva som skjedde i OSSE og formannskapet i forbindelse med Kosovokrigen. Artikkelen avdekket blant annet hvordan OSSE var i ferd med å sprekke i dagene før NATOs aksjoner ble innledet, og hvordan Norge og utenriksminister Knut Vollebæk kom under et voldsomt press for å trekke ut OSSE-observatørene. Årsaken var at flere av OSSE-landene som hadde observatører i Kosovo, innledet en prosess med tanke på å trekke ut sine observatører på egen hånd. For å unngå at OSSE "rotet på rot", mente Vollebæk at man ble tvunget til å trekke ut observatørene. Dette var en forutsetning for at NATOs flyangrep kunne starte.

7. AVSLUTNING

Artiklene som er omtalt i denne metoderapporten dekker bare en meget liten del av det som ble skrevet og sagt om Kosovokonflikten i Aftenposten i fjor. Artiklene skiller seg fra resten av dekningen, ved at de som regel hadde sitt utspring i graving i arkiver og journaler.

Hovedhensikten med rapporten har vært å vise hvordan tradisjonelle graveverktøy kan, og bør, benyttes i redaksjonenes dekning av løpende internasjonale begivenheter.

Kosovo-sakene som ble gravd frem fra arkivene i fire forskjellige departementer, fikk brede oppslag også i andre medier. Et fellestrekk ved alle sakene, er at de neppe ville blitt kjent for offentligheten, hvis ikke Aftenposten hadde gravet dem frem. De bidro dessuten til å reise problemstillinger og diskusjoner på tvers av hovedstrømmen av Kosovonyheter.

Flere av sakene, blant annet sanksjonsrapporten fra FNs sikkerhetsråd, hadde også internasjonal nyhetsinteresse, og ble fulgt opp av journalister i andre land.

"Med rett til å bombe" utløste dessuten en bred offentlig debatt om den norske politiske prosessen i forkant av bombevedtaket, som blant annet satte fokus på fraværet av offentlig debatt i sak som fikk så stor betydning.

Artiklene om bistanden til Kosovo fikk også konsekvenser i forhold til Utenriksdepartementet. Det faktum at Aftenposten gjennom innsynsbejæringer og artikler satt fokus på bistandsproblemene i Kosovo, bidro til at Utenriksdepartementet måtte skjerpe sin forvaltning av bistandsmidlene, blant annet gjennom å stille klare krav til bistandsorganisasjonene.